
KÖZPOLITIKA

CSAPODY TAMÁS

Atlanti tavasz és a madarak háborúja¹

A Balkán Békéjéért Mozgalom története

„Dinnyebőséget hoz a háború”, adták tudtul a jugoszláviai NATO-bombázás 33. napján a magyar újságok.² A dél-dunántúli dinnyetermelők ugyanis lényegesen nagyobb területet ültettek be dinnyével, mint korábban, arra számítva, hogy a „NATO-akciók” miatt „a görögországi dinnyések nem tudják eljuttatni termésüket Nyugat-Európába”, és a hiányzó mennyiséget majd ők fogják pótolni.³ Az 1999. március 24-én kezdődő és 1999. június 10-ig tartó (78 nap), a NATO és Jugoszlávia közötti háború azonban ennél sokkal nagyobb hatást gyakorolt a magyar gazdaságra, valamint – ezen írás tárgyát képező – magyar társadalomra, ezen belül a mozgalmi szektorra. A háború alatt (1999. május) készült egyik közvélemény-kutatás szerint⁴ a „NATO-erők” jugoszláviai bombázásáról a magyar lakosság 57 százaléka „sokat”, 36 százaléka pedig „elég sokat” „hallott vagy olvasott” (összesen 93%). A közvélemény-kutatást végzők szerint ebben a kérdésben „az emberek igen tájékozottaknak mutatkoztak”, szemben pl. az iraki válság angolszász katonai beavatkozása kapcsán felmért lakossági tájékozottsággal. (Utóbbi esetben az összesített ismertségi mutató 55% volt.)⁵ A jugoszláv háború magyarországi áttérjedését a megkérdezettek többsége (56%) „nem tartotta valószínűnek”, míg további 23 százaléka „egyáltalán nem tartotta valószínűnek (a „valószínű áttérjedéssel” 21% értett egyet).⁶ A háború 27. napján (1999. április 20.) készült egy másik közvélemény-kutatás szerint⁷ a magyar városokban élők 54,5 százaléka egyetértett, míg 35,5 százaléka nem értett egyet „a NATO jugoszláv célpontok ellen végrehajtott támadásával”. A NATO-támadások folytatása mellett azonban a

megkérdezetteknek egyharmada, a katonai fellépés befejezése mellett pedig közel kétharmada voksolt. A NATO-akció „fő törekvését” a megkérdezettek 42 százaléka „a koszovói albán kisebbség elleni népiirtás” megállításában, míg 40 százaléka „a szerb vezetés, mindenekelőtt Milosevics elnök hatalmának” megtörésében látta. A válaszolók 10 százaléka mondta azt, hogy „a NATO-t egyáltalán nem magasztos célok vezérlik, hanem saját befolyását igyekszik kiterjeszteni erre a térségre”. A közvélemény-kutatás készítői, a kapott adatok összefüggései alapján azt a következtetést vonták le, hogy a konfliktus megítélésnek leggyakoribb „viszonyulási típusai” a „szkeptikus pacifista” (23%) és a „harcos humanista” (17%). Az első kategóriába a NATO-támadással azon egyet nem értők és a katonai akció leállítását támogatók tartoztak, akik szerint a háború fő célja nem az albánok megsegítése, hanem Milosevics legyőzése vagy a NATO hatalmi övezetének kiterjesztése. Ezt az álláspontot elsősorban a képzetlenebb csoportok, valamint a megkérdezett nők többsége osztotta. A kisebb támogatottságú második kategóriába a légicsapásokkal egyetértőknek és a katonai akció folytatását támogatóknak azon csoportja tartozott, akik szerint a fő cél az albán kisebbség megsegítése volt. Ezen a véleményen elsősorban a budapesti, diplomás, középkorú férfiak voltak.

A háború lakossági megítélését tovább árnyalja, hogy egy harmadik közvélemény-kutatás szerint⁸ a támogatók-ellenzők aránya 1999. március 26-28. között 49-38%, 1999. április 23-26. között 54-44% volt. Sokkal egységesebb volt viszont a megkérdezett városi lakosság a NATO-nak, az esetleg Magyarországról indítandó szárazföldi hadműveletének megítélésben. A válaszolók 70 százaléka utasította el és 23 százaléka támogatta a magyar területről (esetleg) induló szárazföldi beavatkozást.⁹ Hasonló arányokban mondtak nemet a megkérdezettek arra a kérdésre, hogy „Magyarország katonai egységekkel részt vegyen-e a harcokban?” („Inkább nem ért egyet”: 18%, „egyáltalán nem ért egyet”: 72%).¹⁰ Szintén nem érdektelen, hogy a NATO-légicsapások után végzett közvélemény-kutatási adatok szerint tovább nőtt, és 75 százalékra emelkedett a városi lakosság körében a magyar NATO-csatlakozás támogatottsága. (Ez a korábban, 1999. januárban mért adatokhoz képest 7 százalékos emelkedést mutatott.)¹¹

A NATO kezdeményezte háborúra egy különleges nemzetközi helyzetben került sor. A Milosevics vezette Jugoszlávia a negyedik háborút (polgárháborút) kezdeményezte Jugoszlávia és antidemokratikus rendszerének fenntartása érdekében, amely során megkezdte a koszovói albánok módszeres kiirtását. A NATO a Jugoszlávia elleni háborút fennállásának ötvenedik évfordulója (1999. április 23.) előtt 31 nappal indította és az észak-atlanti szervezet fennállása alatt ez volt az első katonai beavatkozása. A katonai szövetséghez a háború kezdete előtt mindössze

12 nappal csatlakozott hivatalosan (lett a NATO tagja) Magyarország, a Cseh Köztársaság és Lengyelország.

Az ismertetett közvélemény-kutatási adatok tanúsága szerint a háború foglalkoztatta és annak különböző aspektusainak megítélése megosztotta a lakosságot. Ez így volt világszerte, de Magyarország helyzete egyedinek és különösnek tekinthető. Magyarország új tagja volt a NATO-nak, a megtámadott Jugoszláviával egyedüli NATO-tagként van közös határa és ezáltal egy esetleges szárazföldi támadás legalkalmasabb kiindulópontjaként jöhetett szóba. Tovább nehezítette Magyarország helyzetét, hogy ki volt téve a jugoszláv válasz-csapásnak. A vajdasági magyarok miatt pedig ellentmondásos helyzetben volt, hiszen a Magyarországról fölszálló NATO-gépek a Vajdaságot is bombázták.

Fennállásának fél évszázados évfordulójára a NATO nagyszabású katonai parádét tervezett Washington D. C.-be, ahová történelmi zászlókkal száztagú magyar katonai kontingens utazott volna. A NATO-csatlakozás napján (1999. március 12.) a Magyar Honvédség azt tervezte, hogy „katonai parádét szervez a fővárosban, amelyen nemcsak a különféle alakulatok, hanem haditechnikai eszközök is felvonulnak”¹². Atlanti tavasz címmel egész napos nemzetközi koncertsorozat megtartására került volna sor hat magyar városban és ezzel egy időben Prágában, Varsóban és Washington D. C.-ben.¹³ A háború miatt a nagyszabású ünnepek mind elmaradtak ugyan, de mindez a háború nyomán kialakult bonyolult, sokszor ambivalens nemzetközi és magyar politikai, valamint társadalmi helyzetet jól mutatja.

A NATO-BOMBÁZÁST ELLENZŐ CIVIL SZERVEZETEK

A parlamenti pártok – a MIÉP kivételével – eltérő hangsúlylyal, de egységesen támogatták Magyarország részvételét a NATO-bombázásokban. A parlamenten kívüli pártok közül a Humanista Párt, az MSZMP, a Munkáspárt, a Társadalmi Koalíció, a Természettörvény Párt és a Zöld Alternatíva volt a NATO-beavatkozás ellen.

A NATO-akciót ellenző civil szervezetek több szempont szerint oszthatók különböző csoportokba. Ezen civil csoportok sorolhatók az alternatív mozgalmak (ökológia, feminista, új baloldali, békemozgalmi, alternatív-életforma), az érdekvédelmi szervezetek, a vallási és nemzetiségi (etnikai) csoportok közé. Egy részük a háború ellen tiltakozott, míg a másik része a háború következtében fellépő társadalmi vagy természeti következmény (pl. katonaszökevények megsegítése, a környezetkárosodás elkerülése) miatt emelte fel a szavát. A háborúellenes csoportok közül azonban a legnagyobb jelentőséggel a Balkán Békéjéért Mozgalom (BBM) bírt.

A BALKÁN BÉKÉJÉÉRT MOZGALOM (BBM)

„A háború további eszkalálódása ellen és Magyarország különleges helyzetére való tekintettel” a Balkán Békéjéért Előkészítő Bizottság (Antalóczy Attila, Csapody Tamás, Harsányi Iván, Jemnitz János, Krausz Tamás, Mártha Ferenc, Merza József, Fokasz Nikosz, Nyers Rezső, Szalai Erzsébet, Szász Gábor, Szvák Gyula, Székely Gábor) nyilvános ülést hívott össze.¹⁴ Az ELTE Szociológiai Intézetébe összehívott (1999. április 30.) „hetvenfőnyi – többnyire társadalomtudománnyal foglalkozó értelmiségiekből, újságírókból, politikusokból álló – hallgatóság” előtt Krausz Tamás történész vezette a heves vitát, majd a jelenlévők egyetértettek abban, hogy „induljon civil kezdeményezés a Balkán békéjéért, a háborús konfliktus kiterjedésének megakadályozásáért”¹⁵.

Az itt megalakuló civil mozgalom a Balkán Békéjéért Mozgalom (BBM) nevet vette fel és kiadta fennállásának legfontosabb dokumentumát, a hat pontból álló Felhívást. Ezt követően a demokrácia játékszabályainak megfelelően megválasztotta a kilencfős vezető (szóvivői) testületét.¹⁶ (A háború alatt a Felhívást mintegy 30 ezer ember és több tucat civil szervezet írta alá, miközben pártok nem írhatták alá).

A szóvivők első ülésén egyhangúlag elfogadásra talált az, hogy a BBM sem párt, sem pártszerű szervezetektől pénzt, illetve semmilyen más támogatást nem kér és nem fogad el, továbbá, hogy a leghatározottabban megtartja a szervezet civil mivoltát.

A BBM szervezésében tartották meg az 1945 utáni legnagyobb – mintegy 10 ezer fős – magyar béketüntetést (1999. május 9.) A háborúellenes békemenet (Békemenet '99) a budapesti jugoszláv nagykövetség épületétől a Parlamentig vonult, majd a résztvevők a Duna-parton virágokat dobtak a vízbe. A Milosevics népirtását és a NATO-bombázást elítélő tüntetésen egyetlen párt vagy civil szervezet sem vehetett részt saját önzonosítására alkalmas szöveggel. A békemenet – és ezt követően a mozgalom – hivatalos logója egy zöld-kék körbe, szerbül, albánul, magyarul és angolul beleírt béke szó volt.

A béketüntetésről beszámoló a Hét című tv-műsort a BBM az ORTT panaszbizottsága előtt bepanaszolta, mivel a BBM értékelése szerint, nem objektívan és nem kiegyensúlyozottan tájékoztatott az eseményről. (A BBM-et összemosta MSZP-s és SZDSZ-es politikusokkal, valamint a Munkáspárttal.)

A BBM nyilatkozatot adott ki (1999. május 26.), amelyben kifejtette, hogy a BBM „elfogadhatatlannak tartja, hogy a Milosevics diktatúrájának megdöntése és a koszovói népirtás megakadályozása érdekében viselt háborúba Magyarország tovább sodródjon”. Követelte továbbá, hogy „az Országgyűlés állítsa le a magyar földről történő bombázást”.

A BBM következő háborúellenes demonstrációjára 1999. június 10-én került volna sor a Parlament előtt, de annak megtartásától, az egy nappal korábbi bombázások beszüntetése miatt a szervezők az utolsó pillanatban elálltak. A BBM mozgalmi munkájának segítése, a mozgalom kiszélesítése érdekében klubot szervezett. (Egyetlen összejövetelére 1999. június 4-én került sor.) A BBM felvette a kapcsolatot a nemzetközi bombázások ellen fellépő, elsősorban az angol szervezetekkel, de intenzív kapcsolat nem alakult ki velük.

A háború befejezését követően a BBM tagjainak a mozgalom jövőjéről szervezett Furcsa béke címmel beszélgetést, mivel „a háború befejeződött, de a béke még távol van” (1999. június 28.).

A BBM a háború 37. napján alakult meg és a háború befejezése utáni 18. napon szűnt meg, összesen tehát 59 napig létezett. Formálisan alakult meg, de formálisan nem szűnt meg, miközben informálisan sem működött tovább.

A BBM-MOZGALOM SZOCIOLÓGIAI ELEMZÉSE

Szabó Máté kidolgozta mozgalomkutatás módszertanát alapul véve, az általa leírt elméleti összegzések és az általa szerkesztett vagy írt művek esettanulmányai nyomán¹⁷ három aspektus (teleológiai, morfológiai, strukturális) szerint vizsgálom a Balkán Békéjéért Mozgalmat.

A teleológiai aspektusnak valamely társadalmi mozgalom célkitűző és célelérő tevékenységének megszerveződését nevezzük.

A BBM explicit céljai a következők voltak időrendben és az adott dokumentumban általuk meghatározott sorrendben:

- olyan „társadalmi mozgalom szervezése”, amelynek tagjai „az európai és a magyar humanista hagyomány szellemében” elutasítják „a konfliktusok katonai eszközökkel való rendezését” és „hajlandók személyes kiállásukkal is alátámasztani” azt, hogy „nem akarunk további vérontást”;
- Felhívni „az Egyesült Államok kormányát, hogy tartsa be a nemzetközi jogot, a NATO-államok kormányait – köztük a magyar kormányt –, hogy azonnal kezdje meg a konfliktus tárgyalásos rendezését, az ENSZ és az EBESZ bevonásával”;
- a bombázások azonnali felfüggesztésének elérése „a tárgyalások mielőbbi megindulása érdekében”;
- felhívni a magyar kormány figyelmét arra, hogy „éljen a NATO-tagság adta jogaival” (a vétójoggal és a konstruktív tartózkodás jogával), és hogy „gyakoroljon nyomást szövetségeseire, hogy a háború ne terjedjen ki sem Magyarországra, sem a környező államokra”;

- kifejezni szolidaritását „a háború minden ártatlan áldozatával, a hazájukból elüldözött koszovói albánsággal, a tűzhelyzetbe került újvidéki (vajdasági)¹⁸ magyarsággal, és a konfliktusba a hatalmi érdekek által belesodort szerb néppel”;
- elítélni „az etnikai tisztogatást, a rasszizmus minden formáját”;
- felszólítani a NATO-t, „hogy a humanitárius védelem érdekében ne sértse meg mások emberi jogait, ne veszélyeztesse a térség ártatlan lakosságának életét és vagyónbiztonságát”¹⁹.

A BBM a második (elmaradt) tüntetése során petíciót kívánt átadni az Országgyűlésnek. Ebben újra megfogalmazásra kerültek a BBM céljai:

- az „Országgyűlés utasítsa a kormányt, hogy a magyarországi légtér és repülőtér-használatot a NATO számára – a béke megteremtése érdekében – függessze fel és szorgalmazza a bombázások leállítását”;
- az Országgyűlés határozatában követelje, hogy „az ENSZ Biztonsági Tanácsában létrejövő döntés érvényesüljön Jugoszláviában – tehát a NATO-támadások leállításával együtt történjen meg mind a jugoszláv hadsereg Koszovóból való kivonása, mind az UCK lefegyverzése”; ezzel egy időben valósuljon meg „az ENSZ béketeremtő, nemzetközi összetételű, ENSZ-parancsnokság alatt álló fegyveres erőinek a térségbe telepítése”;
- „az Országgyűlés utasítsa a kormányt, hogy a magyarországi akár albán, akár szerb, akár vajdasági magyar menekültek számára biztosítsa az emberi bánásmódot, az emberhez méltó elhelyezési és életlehetőségeket, valamint a béke megteremtését követően – személyes elhatározásuk alapján – az anyaországba való visszatérés jogi, szervezési és anyagi feltételeit”;
- határozatban határolja el magát az Országgyűlés a vajdasági területekre vonatkozó revizionista, az országhatárokat újrajzoló, a vajdasági magyaroknak – és a határainkon túl élő minden magyar nemzetiségű állampolgárnak – súlyos politikai kárt okozó szélsőséges parlamenti és parlamenten kívüli pártkövetelésektől.”²⁰

A háború befejezését követően a BBM utolsó fórumán²¹ mindazok, akik a mozgalom fennmaradása mellett voltak, a BBM vagy utódszervezetének céljait egy antimilitarista, anti-rasszista, irredentaellenes, emberi jogi civil mozgalom létrehozásában látták (rögzítésre nem került, nem explicit célok).

CÉLOK ÉS TÁRSADALMI ALRENDSZEREK

A BBM célrendszere, a gyűjtőszervezeti jellegéből eredően, számos háborút ellenző párt és civil csoport célrendszerével egyezett meg vagy állt ezekhez közel. A háború megítélésének kérdésében a politikai arénában egyszerre volt jelen a kormányellenzék, valamint az ellenzéken és a liberális ellenzéken belüli törésvonal, de érezhető volt a szélsőbal és a szélsőjobb viszonylagos közelsége, amely mind pártpolitikai, mind pedig civil mozgalmi szinten egyaránt megjelent.

A legnagyobb ellenzéki párt, az MSZP teljes egészében és vita nélkül megszavazta a magyar légtérhasználatot, s egyetértett Jugoszlávia bombázásával is. A nemzetközi és ezen belül a nemzetközi baloldali, valamint a hazai egyre erősödő bombázások elleni tiltakozások láttán, az MSZP az általa korábban maximálisan támogatott országgyűlési határozatok értelmezésébe kötött bele (légtérhasználat nem egyenlő légikikötő-használattal). A Vajdaságot ért NATO-bombázások láttán a kormány erélytelenségét, a kisebbségi sorban élő vajdasági magyarság elégtelen védelmét, és az albán menekültek befogadásának elutasítását kérték számon a kormányon. Az MSZP ezen megnyilvánulásával azt a látszatot keltette, vagy a médiumokon keresztül az az üzenet szűrődött át, hogy ellenzi a NATO háborúját Jugoszlávia ellen és az abban való egyre intenzívebb magyar részvételt, holott kizárólag a magyar területről induló szárazföldi támadást ellenezte, és egy korábbi – a korlátlan légtérhasználatra irányuló döntését – bánta meg. Utóbbi esetében azonban nem vállalta azt, hogy hibázott vagy megváltozott a véleménye, hanem a kormány félrevezetéséről beszélt. A BBM-et egyénileg és nyíltan támogató MSZP országgyűlési képviselők révén is ez az üzenet erősödött fel. Nem kétséges, hogy az MSZP a vonatkozó határozatok megszavazását megbánta, és annak következményeit teljes egészében a kormányoldalra és az SZDSZ-re akarta hárítani. A háborúellenes megnyilvánulásokat, a tömeg erejét viszont a saját vitorlájába akarta befogni. Pártpolitikai előnyöket akart elérni, miközben minden bizonnyal hasonló helyzetben – a helyzet meghatározott nemzetközi keretfeltételei miatt – ugyanúgy viselkedett volna, mint az Orbán-kormány.

Az SZDSZ az albán, valamint a szerb nemzetiségek befogadása és a MIÉP meghirdette Vajdaság visszacsatolása miatt emelte fel szavát. Az SZDSZ végig markánsan kiállt a háború mellett, miközben egyes prominens alakjai és a holdudvarának egy része a BBM vezetője vagy tagja lett.

A háború idején is a NATO-csatlakozás ellenességét hangsúlyozó MIÉP egyedüli pártként nem szavazta meg a NATO korlátlan légtérhasználatát és a parlamenti pártok közül talán a leghatározottabban mondta ki azt, hogy „nemzetünk, mint egy szövetségi rendszer tagja, háborúban áll”²². Ugyanakkor a há-

ború egész ideje alatt nyíltan a kormányoldalt támogatta, ebből eredően sohasem emelt szót a BBM által megfogalmazott célokkért. Szót emelt viszont a háború kapcsán a Vajdaság visszacsatolásáért, amit viszont a BBM vetett el. A háború körüli vitákban azonban fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy az MSZP „tuszkolta be” „hazugságokkal” Magyarországot a NATO-ba, de a háború kitörése utáni „pálfordulása ízléstelen”²³.

A parlamenten kívüli Munkáspárt és az MSZMP – hagyományosan NATO- és a NATO-csatlakozásellenes pártok – a BBM céljaival részben azonos célokat fogalmazott meg, és elítélte a Csurka-féle Vajdaság visszacsatolásával kapcsolatos „közveszélyes revizionizmust”, valamint Orbán Viktor miniszterelnök lemondását is követelte²⁴.

A BBM célrendszerével teljesen összhangban lévő párt-célrendszert nem találni. A legfőbb különbség (a számos hasonlóság mellett) a BBM és a parlamenti vagy azon kívüli pártok célrendszere között, hogy a BBM egyaránt ellene volt a NATO-beavatkozásnak és a jugoszláv (szerb) népirtásnak. Utóbbit nevének nevezi („az etnikai tisztogatásnak” és „rasszizmusnak” mondja), miközben az egyébként hozzá közel eső párt célrendszerek erről hallgatnak (Munkáspárt, MSZMP), vagy más pártok (Humanista Párt, Zöld Alternatíva) csak implicit módon említik. Az említett pártokhoz képest másik lényegi különbség, hogy a BBM célrendszerében nem fedezhető fel sem a NATO-, sem pedig a magyar NATO-tagsággal kapcsolatos ellenesség.

Nem lényegtelen különbség, hogy az UCK fegyvereseinek elítélése vonatkozásában a BBM-re egyedül a Humanista Párt „rezonált”. A bármilyen nemzetiségű menekültek befogadásának kérdésében a BBM céljai azonosak az MSZP-vel és az SZDSZ-szel. A BBM a kormánnyal, valamint az MSZP-vel, az SZDSZ-szel és a Munkáspárttal megegyező módon vetette el a MIÉP által felvetett határrevíziót.

CÉLKITŰZÉSEK MEGFOGALMAZÁSA

A BBM programként, nyilatkozat és petíció formájában fogalmazta meg háborúellenes, mozgalmi mondanivalóját. A célrendszere az általános megközelítésektől (a konfliktusok tárgyalásos úton történő megközelítése) a konkrét „követelési listáig” terjedt. A célrendszer megvalósítása is programszerűen fogalmazódik meg, nem pacifista ideológia, hanem általános és konkrét háborúellenes ideológia mentén, amely egyszerre nemzeti és nemzetközi. Ezzel együtt fellelhető benne a baloldali, a liberális, az alternatív mozgalmi, ezen belül a zöld, a békemozgalmi és bázisközösségi „ideológia”.

A mozgalom hivatalos logója (amit a tüntetésen ezrek viseltek) nem hasonlítható a háborút ellenzők nemzetközileg ismert-

té vált célkeresztszerű emblémájához, amit a szerbek is viseltek a bombázások ideje alatt. A BBM logója élénkzöld alapon (a természet, az újjászületés, az egészség, a tisztaság szimbóluma, amely egyben a pusztulás színe is, valamint a zöld mozgalmak színe), sötétkék színű (a béke, a nyugalom, a befelé fordulás, intellektus jelképe, amely egyben a békemozgalmak színe is) amőbaszerű ótágú örvény („forgórózsa”). (Utóbbi az örök körforgás jelképe is.)²⁵ A zöld és kék rész között négy nyelven (szerb, albán, angol, magyar) olvasható a béke (leírt üzenet), amely által az albán és szerb „egyenrangú jelenlét” éppúgy megjelenik, mint a magyar (ami a magyarországi és vajdasági magyarok nyelve), valamint a világnyelv, amely a NATO hivatalos és a légitámadásokban legaktívabb USA és Nagy-Britannia nyelve. (Az ötödik „oldal” a kibocsátó Balkán Békéjéért Mozgalom neve szerepel.)

A BBM a céljait a számára elérhető legszélesebb körben propagálta. A célok propagandája elsődlegesen a célokat megfogalmazók és a BBM megalakulása körül bábáskodók személyes kapcsolati körén keresztül terjedt. Ezzel egyidejűleg, részben az említett kapcsolati hálón keresztül, részben attól függetlenül elérhető nyilvánosság megtalálása volt a cél. A lehető legtöbb ember elérése – egy tömegmozgalom létrehozása – volt a cél. Ez a személyes kapcsolatokon és kapcsolati rendszereken túl természetesen csak a médián keresztül volt elérhető. A médiát sajtótájékoztatókkal, sajtónyilatkozatokkal, továbbá a rendezvények (BBM Klub, Furcsa háború) nyilvánossá tételével, és legfőképpen a tüntetések (békemenetek) médiaeseménnyé „minősítésével” próbálták elérni. A propagálás közege azonban ennél még kiterjedtebb volt, hiszen a BBM létrehozói és szóvivői többé-kevésbé maguk is egy-egy önálló „mozgalmat” (szakszervezetek, békemozgalom, zöld mozgalmak, bázisközösség) képviseltek vagy értek el közvetlenül. Tovább szélesítette a propagálás közeget az, hogy a háború ellen számos párt, civil és etnikai alapú (szerb, albán, kínai) tiltakozás létezett már a BBM megalakulásakor, amelyek céljaik vagy rész céljaik megvalósulását látták a BBM-ben. Ebben a vonatkozásban a BBM szalonképes vagy náluk szalonképesebb és erősebb gyűjtőszervezetként is funkcionálhatott. Éppen ezért ebből a jól vagy kevésbé jól szervezett, fővárosi és vidéki párt, valamint civil közegből származott a tagság és tüntetők jelentős része, még akkor is, ha mint szigorúan magánemberek vettek részt ezeken. A propagálás közege még tovább bővült azzal, hogy a BBM tagjai vagy azzal szimpatizálók jelentős intellektuális erőt képviseltek, továbbá kiterjedt sajtó és publicisztikai tevékenységet folytattak. A BBM „ellenmozgalmával” való konfrontálódása, továbbá a BBM-nek a hivatalos kormányzat, valamint a MIÉP általi határozott elítélése által további személyi kört ért el és szerzett szimpatizánsokat. A BBM a célok propagálását az interneten és

a tüntetéseken, aláírásgyűjtő ívek által kívánta bővíteni. Amiben talán eltért a BBM más mozgalmaktól az az, hogy hangsúlyt fektetett arra, hogy a vidéki sajtón keresztül vidéken is jelen legyen, viszont abban megegyezett pl. az „ellenmozgalmával”, hogy tekintélyeket, fontos embereket próbált bevonni a BBM munkájába. Ezt a célt szolgálta volna formálisan is a BBM Klub létrehozása (ami töredékesen sikerült csak) és a többségi liberális, balliberális tekintélyes értelmiség mellett bevonni a nemzeti, a konzervatív, a keresztény értelmiségieket is (ez teljes kudarcot vallott). Nem felejtendő ki a médiumok felsorolásából a BBM-mel egyetértő, szimpatizáló szervezeteknek a saját, rendszeresen megjelenő orgánumain (szakszervezetek, Munkáspárt, MSZMP) vagy ezek időszakos kiadványaikon, továbbá sajtó szórólapjaik általi „célterjesztés” sem. Mindezek nyomán vált széles körben ismertté és ért el jelentős személyi kört céljainak propagálásában a BBM.

ELKÜLÖNÜLT VEZETÉS

A BBM létrehozásában baloldali történészek, majd liberális és baloldali értelmiségiek, szakszervezeti vezetők, újságírók, baloldali és liberális politikusok, erőszakmentességet hirdető értelmiségiek vettek részt. A BBM-et a fővárosi értelmiség, köztük vezető média és szaktudományi értelmiségiekkel, az egyik egyetem szociológiai fakultásán alakította meg. A BBM értelmiségi mozgalomként jött létre azzal az igénnyel, hogy közérthető formában közzétett felhívásában, minden civil és civil szervezet számára nyitott legyen. A háború nemzetközi és magyar eseményeinek nyomon követése külön intézményesült formában nem történt meg, de az „egyéni” figyelés intellektuális lehetőségei adottak voltak, ezért az arra adható mozgalmi válaszok is gyorsan meghozhatóak voltak. A BBM szövívői testülete és közvetlen támogatói szervezetileg elkülönült vezetők voltak, mégis az ezt a grémiumot létrehívók széles tábora – szervezéssel, információval, sajtómegjelenéssel stb. – támogatta őket. A szövívők a rendszeres hétfő esti, magánlakáson való összejöveteleikkel fizikailag is elkülönültek, de az események gyorsaságánál és a mozgalom rövid életénél fogva nem volt rá idő, hogy a vezetők és a támogatók elváljanak egymástól. A legfontosabb dokumentum (nyilatkozat) megfogalmazott, végig érvényes célrendszer eleve egy többórás vita eredménye és külön egy szerkesztőbizottság munkája, amely ismételt szavazás eredményeként vált véglegessé. A nyilatkozat mindenképpen magán viseli ugyan a konkrét megfogalmazókat, a Bossányi Katalin vezette szövegezők kezénymát, mégis egy mintegy százfős értelmiségi közeg kollektív termékének tekinthető. Az Országgyűlésnek benyújtásra szánt Petíció viszont a szövívők megbeszélései nyomán kiala-

kult munka. A célok minél pontosabb meghatározását szolgálta volna a BBM Klub is, ahol szélesre tárt ideológiai alapokon nyugvó támogató, baráti, szakmai kör a célrendszer kialakítására és kontrolljára is hatással lehetett (részben volt is). A döntéseket a szűkebb szövívői kör hozta meg.

A CÉLRENDSZERRE VONATKOZÓ VITÁK

A célrendszerre vonatkozó viták legerőteljesebben a mozgalom születésénél és halálánál voltak jelen. A születésnél a megjelenetek darabokra szedték a Krausz Tamás-féle tervezetet és a kirohanásoktól sem mentes vitában teljesen újrafogalmazták a megalkuló mozgalom célrendszerét. A vitában viszont kikristályosodott és demokratikusan elfogadott közös célrendszer jött létre, olyan mozgalmi alkotmány, amely mindvégig hatályban volt. A háború befejezése után a korábbi célrendszer nem volt megtartható, a mozgalmi alkotmányon mindenképpen változtatni kellett. Ekkor azonban a mozgalomban már közel sem volt akkora erő, mint a megalakulásakor, továbbá a megfogalmazott új célrendszer nem tudott koherens egészé válni. Az új célrendszer az általánosság szintjén mozgott, differenciálatlan és kiforratlan volt, aminek az elfogadásában a korábbi legitim vezetés erősen megoszlott, miközben új legitimáló helyzet nem alakult ki. A célrendszer rögzítetlen maradt, aminek a megfoghatatlanságához és magas absztrakciós szintjéhez nehéz volt kapcsolódni. Mindazonáltal a mozgalom továbbvitelét támogató „frakció” került fölénybe, de a mozgalom gyakorlatilag célrendszer nélkül maradt és nem kerül sor a célrendszer megalakítására hivatott fórum meghatározására sem.

A születés és halál közötti időszakban a BBM-en belül a célrendszer vonatkozásában kitapintható vita volt a NATO-bombázások elítélése mellett a szerb népirtás és az UCK-erőszak hangsúlyossá tételének nagyságáról, továbbá a NATO létének és a NATO-csatlakozás megítélésének fontosságáról. Az egyik felfogás inkább a bűnös NATO-t tette felelőssé a kialakult helyzetért és kifejezésre akarta juttatni eleve a NATO és NATO-csatlakozás antiimperialista és USA-ellenességét. A másik oldal bár adott esetben NATO- és NATO-csatlakozásellenes volt és esetleg egyet tudott érteni a tőkés gazdaság és annak vezető hatalmának önző szempontjainak elítélésével, a BMM megnyilvánulásaiban ezt fölöslegesnek tartotta megjeleníteni. Vita volt továbbá abban is, hogy az „ellenmozgalom” megalakulását és lépéseit a BBM miként értékelje vagy sokkal inkább milyen válaszreakciókat adjon. Mindezen kérdésekben a szövívők meg tudtak egyezni és közös képviselőjük nem okozott gondot, miközben a szövívők szabadsága is megmaradt (pl. a tüntetéseken elhangzó beszédekkel illetően). Az első említett célmeghatározás

ügyében ugyanis jelentős hangsúlyt kapott a népirtás fokozott elítélése, az UCK véres harcainak elmarasztalása, továbbá elfogadottá vált, hogy ki-ki belső meggyőződését megtartva egységesen képviseli azt, hogy a BBM-nek a NATO létevel, a NATO-csatlakozás tényével kapcsolatban nincs véleménye, a BBM nem NATO- és csatlakozásellenes mozgalom. De a BBM nem is az imperializmust vagy az USA, adott esetben az USA gyarmatosító politikáját általában elítélő mozgalom, hanem a NATO-bombázást elítélő háborúellenes mozgalom. Az „ellenmozgalom” dolgában, amely a média-visszhangokkal együtt fontos hatással volt a vita nevezett feloldására, elfogadottá vált, hogy a meg nem szólítottás okán (a BBM név szerinti megnevezésre nem került sor, továbbá az ellenmozgalom nyilatkozatában leírt, a BBM-nek címzettekkel a BBM nem azonosította magát), valamint a kikerülhetetlen bántások és vádaskodások elkerülése végett nem születik hivatalos válasz, ellennyilatkozat stb. Ugyanakkor személyes formában vagy újságcikkeken keresztül minden BBM-szóvivő, mint írástudó állampolgár, szabadon és kedvére válaszolhatott. A BBM ugyanígy reagált a kormányfő, egy külügyi államtitkár vagy a MIÉP BBM-mel kapcsolatos, a BBM-et súlyosan elmarasztaló megnyilvánulásokra is.

A célrendszerben szereplő civil mozgalom mibenlétének értelmezése körül is vita volt a BBM-en és a szóvivői testületen belül. A mozgalom alapításában számos politikus vett részt, akik tagjai lettek a BBM-nek, és akik közül többen a tüntetésen is részt vettek. A BBM viszont első és legfontosabb nyilatkozatában kizárta pártok csatlakozását és hangsúlyozottan civil mozgalomként határozta meg önmagát. Amennyiben valóban az akart lenni és a pártokhoz, pártközeli szervezethez valóban nem akart semmilyen módon kötődni, akkor annak elvi és gyakorlati módon is eleget kellett tenni. A szóvivők első összejövételén egyhangúlag győzedelmeskedett a valódi civil mozgalom megalakításának – a korábban már rögzített – szándéka. A BBM mind elvi, mind anyagi síkon végig meg tudta őrizni pártoktól és szatellitszervezeteiktől való függetlenségét, ugyanakkor végig jelen volt a pártoktól (MSZP, Munkáspárt) származó nyomás, a BBM-en belül pedig a kísértés. Ugyanezen törésvonal mentén írható le a mozgalom balra tolódásának, illetve „szakszervezetesítésének” vagy „alternatív mozgalmiasodásának” vitája. Ez a balra tolódás vagy középen maradás (középre tartás) konfliktusaként is felfogható. Ez a metszet nem független a BBM tüntetésén erősen jelenlévő és a BBM vezetésében is meglévő, számos BBM-tagban felszínre is törő kormánykoalíció-ellenességtől. Az MSZP szerette volna, az SZDSZ pedig nem bánta volna, ha a BBM mozgalmi éle a kormány ellen fordul. Az MSZP és a Munkáspárt pedig kifejezetten szerette volna a béketüntetés kormányellenes, továbbá NATO-csatlakozás ellenes tüntetés-ként (is) beállítani. Az MSZP saját háborúval kapcsolatos „ki-

hátráló" hintapolitikájának a tömeglegitimációját, mozgalmi bázisát is látta a BBM-ben. A kormánnyal hadban álló és a BBM-hez csatlakozó szakszervezetek szerepkonfliktusa, illetve szerepváltásának nehézsége is végig megterhelte a BBM-et. A BBM célrendszerében nem szerepelt a háború miatti kormányváltás csakúgy, mint a háborúban való magyar részvételért felelősséget nem vállaló, és utóbb háborúellenes köpenyt magára öltő MSZP tisztára mosdatása. De a BBM-nek nem állt szándékában egy esetleg manifesztálódó népharag esetén transzformációs szíjként működni. A BBM single-issue mozgalomként a háború ellen és nem a háborúzó hatalom leváltására, nem új Demokratikus Chartaként vagy előrehozott választásokat kiváltó kormánybuktató szervezetként jött létre. De a BBM nem is lehetett a későn ébredő kormányellenes erők és ennek következtében is szerveződő mozgalmi erők közös platformja. A BBM a lakosság („a nép”) felrázásának és nem pártos formában való mobilizálásának a szervezete volt, továbbá nem vállalkozott egy háborúellenes célszerű imitáló célrendszer mentén, a hatalomra törő párt szatellit-szervezeteként funkcionálni. A kormány-részéről ez pont fordítva jelentkezett, mivel elég volt számára a pártosodás és kormányellenesség gyanújának felmerülése és máris így reagált erre. Ennek mentén támadta a BBM-et, miközben a BBM valódi célrendszerére nem reagált, azt semmisnek és értéktelennek, kormánybuktató pszéudórendszerként kezelte.

A BBM története tehát egyben kormány-ellenzék törésvonal mentén leírható történet is, melynek elsődleges oka, hogy mindkét oldal ennek a történetnek a megírásában volt kölcsönösen érdekelt, miközben a BBM történetében ez csak egy létező, de elhárított veszélyhelyzetként volt jelen. Olyan veszélyként, amely egy infrastruktúra és anyagiak nélküli mozgalmat mindíg kísért, amely az őt támogató és mindezzel rendelkező szakszervezetek esetében fokozottan jelen van, és ami odafigyelést igényelt a BBM-en belül és kívül egyaránt, vitákat eredményezett a szóvivői testületen belül, de a veszélyt sikerült elhárítania.

A célrendszer a háború előrehaladtával, a BBM-en belüli viták és a BBM-et ért kritikák nyomán kibővült, illetve hangsúlyeltolódások voltak érzékelhetők. A megalakuláskor megalkotott kereteken belül maradván a háború befejezéséig egyrészt integrálta a társadalomban megjelenő háborúval összefüggő kritikákat, másrészt egyre konkrétan fogalmazta meg azokat. A háborúellenességének célrendszerébe így került be a bombázások okozta környezetszennyeződés, a Vajdaság visszacsatolásának gondolata elleni tiltakozás, a Magyarországról indítandó szárazföldi támadás és a különböző nemzetiségű menekültek be nem fogadásának az elutasítása. Amíg az első nyilatkozatban a NATO-bombázás elítélése, úgy a második (elmaradt) tüntetés idejére „a szerb nacionalizmus népiértó politikájának” elítélése az

elsőként említett „elítélés”, a hangsúlyosabb háborúmegközelítési szempont. A BBM utolsó, a második tüntetés elmaradásáról kiadott (tehát nem utolsónak szánt) nyilatkozata mindössze három pontban foglalja össze a célrendszert, szemben a felhívás hat vagy a petíció öt pontjával. Ebben a nyilatkozatban a konkrét magyar területről (Ferihegy, Taszár) kiinduló „minden Jugoszláviát érintő katonai tevékenység” felhagyására, a menekültek befogadására és azok visszatérési lehetőségeinek biztosítására, valamint „a szélsőséges, nacionalista, határrevíziót követelő megnyilvánulások” elítélésre terjed ki (szűkül le) a BBM célrendszere. A katonai, a menekültügyi és a szélsőségek elleni hármas vonatkozású célrendszer. A BBM célrendszere a háború alatt egyrészt tovább „nemzetköziesedett” (UCK felelősségének hangsúlyozása, az ENSZ konfliktusmegoldó szerepének kiemelése), másrészt tovább „nemzetiesedett” (magyar vonatkozások, Vajdaság). A BBM ezáltal egyszerre „egyetemes” és „magyar” háborúellenes célokért küzd, miközben a népirtás és a bombázás befejezését követően céljai nemzeti dominanciájúvá lesznek. A BBM célrendszerének dinamikájához tartozik, hogy a célrendszer antirasszista jellege erősödik és kiegészül az irredentizmus elítélésével. A célrendszer a konkrétság irányába mozdult el és leszűkült, majd pedig absztrakttá vált. (Egy single-issue mozgalom legfőbb céljainak teljesülése után mindez törvényszerűnek tűnik.) A BBM-dokumentumok címzetti körében is változás figyelhető meg, mivel a követelések címzettei kezdetben az Egyesült Államok, a NATO kormányai és a magyar kormány, míg később a magyar Országgyűlés, végül pedig a kormány és Országgyűlés.

MORFOLÓGIA ASPEKTUS

(A társadalmi mozgalom identitás- és integritásbiztosító tevékenységének megszerveződése)

A BBM szervezeti struktúráját kezdetben formálisan kétszintesnek (szóvivők és aláírók), majd háromszintesnek (az említett kettő között a BBM-klub) lehet nevezni. Informálisan kezdetben három szintet (szóvivők mellett a szóvivői testületbe eljáró, szavazati joggal is rendelkező és a szóvivőkkel napi kapcsolatban lévők (továbbiakban közvetlen holdudvar), majd négy (BBM-klub) szintet lehet megkülönböztetni. Ehhez minden esetben egy tágabb, sajtómegnyilvánulásaikkal érdemben segítő közvetett holdudvarszint is társult. A szóvivői és közvetlen holdudvarszereplők több esetben egy-egy szervezetet is (szakszervezet, új baloldal, zöldek, feministák, békeszervezet) képviseltek és fordítva, a BBM céljainak nyerték meg szervezeteiket és erőforrásaikat. Sajátos helyzetben volt Krausz Tamás törté-

nész, a BBM motorja, aki az MSZP baloldali tömörülésének tagjaként a háború ideje alatt egyszerre volt egy civil szervezet első embere és aktív tagja a legnagyobb ellenzéki párt egyik markáns csoportjának. Krausz ugyan egységesen és következetesen képviselte mindkét szervezetben a háborúellenességét, de „kettős” identitása valós támadási felületet adott. Helyzete sokakat megzavart, a BBM civil mivoltának elfogadását nehezítette és a jobboldali média egyik kedvenc támadási pontjává vált. A BBM szerepének megítélésben fontos volt, hogy a BBM célrendszerének közvetítői között jelen volt Konrád György író, aki az SZDSZ országos tanácsának a tagja, továbbá Kósáné Kovács Magda MSZP-s országgyűlési képviselő, az Országgyűlés emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottságának elnöke is. Bár sem ők, sem pedig a BBM felhívását aláíró más országgyűlési képviselők [Antalóczy Attila (MSZP), Donáth László (MSZP), Hegyi Gyula (MSZP), Iványi Gábor (SZDSZ), Schalkhammer Antal (MSZP) és volt képviselő, Nyers Rezső (MSZP), valamint Szöllősi Istvánné (MSZP)] nem voltak szóvivők és nem tartoztak a közvetlen holdudvarhoz. Ők – Nyers Rezső kivételével – a BBM-klubhoz sem tartoztak. Konrád, Iványi és Donáth a tüntetésen sem volt jelent, mégis mindez a BBM civil mivoltának megítélését nehezítette. Különösen nehéznek bizonyult a pártokból kiábrándultak és az MSZP-vel, valamint az SZDSZ-szel nem szimpatizálók megnyerése. Ugyanakkor ez a hivatásos politikusi közvetítői kör rangot és tekintélyt adott a BBM-nek, és minden bizonnyal növelte nemcsak a jobboldali sajtó BBM-elleni támadásait, de aláírókat is hozott a BBM-nek. A BBM láthatóan nehezen kezelte a felhívását aláíró és szóvivői szerepkörre is – felkérés esetén – vállalkozó munkáspárti képviselőket, és önjelölt pártrepresentánsokat (a Munkáspárt elnökségének tagjai aláírták a felhívást). Ennek oka leginkább az volt, hogy Thürmer Gyula, a Munkáspárt elnöke a háború kitörése után találkozott és baráti kapcsolatokat tartott fenn a népirtásért felelős Miloseviccse, miközben az MSZMP a Milosevics vezette Szerbiai Szocialista Párt legjelentősebb testvérpártja volt. Továbbá a Munkáspárt és az MSZMP nem ítélte el a kosovói népirtást, így elsődlegesen a NATO, az USA és a bombázás elítélésére korlátozódott a tiltakozási célrendszere. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a Munkáspárt és az MSZMP a maga szervezettségével és tagságára, szavazóbázisára ható mobilizáló erejével fontos részcsoporthoz jelentett az aláírók és tüntetők között, és mint ilyenre („a tömegre”) a BBM-nek szüksége volt. Ez természetesen összefügg azzal, hogy a Munkáspárt és az MSZMP tagjainak, mint magánembereknek és civil állampolgároknak az aláírási jogát nem volt mód megtagadni. Ez technikailag sem lett volna lehetséges. A BBM szorosra zárta sorait és a Munkáspárttal szemben is érvényesítette mindazt, amit bármilyen más szervezettel szemben: pártmegjelenítést nem tett lehetővé ren-

dezvényein. A BBM aláírói körében feltűnő, másik szalonképtelen szerveződést, integrálhatatlan mozgalmi szereplőt a magyarországi szerb és albán nemzetiségű csoportok alkották. A magyarországi Szerb Országos Önkormányzat ugyanúgy egyoldalúan ítélte meg a háborút (NATO-bombázások elítélése a koszovói népirtás elítélése nélkül), akárcsak a nálunk élő jugoszláviai szerbek. Az itt élő szerbeknek és albánoknak a tüntetésen való együttes megjelenése önmagában véve is a nyílt erőszak megjelenésének veszélyét hordozta magában. Az egyoldalúságot hangsúlyozó transzparensseikkel nem tartották be a BBM elvárásait, továbbá a provokatív és kérlelhetetlen magatartásukkal megzavarták a tüntetés békés, barátságos jellegét. Ezen két, a BBM-től idegen, általa kezelhetetlen és integrálhatatlan tüntetői réteg a jobboldali médiák tudatos képi megjelenítései nyomán, a tüntetés meghatározó profiljaként rögzült a nézőkben.

Ugyanakkor éles különbséget kell tenni a BBM felhívását aláíró és alá nem író munkáspárti, MSZMP-s, szerb vagy albán tüntetők között. Az aláírók ugyanis bármelyik civil vagy pártformációból jöttek is, egyetértettek (egyet kellett érteniük) a NATO-bombázások elutasítása mellett a koszovói népirtás elítélésével is. Ezáltal lehettek csak a BBM tagjai. Az alá nem írók viszont úgy vettek részt a BBM tüntetésén, hogy nem azonosultak (nem kellett azonosulniuk) a BBM teljes célrendszerével, ezáltal nem tartoztak a BBM-hez. Ők saját transzparenszen, logókon megjelenített saját üzenetükkel csatlakoztak a béketüntetéshez, el nem fogadva annak többoldalú üzenetét és a BBM által kialakított feltételeket, valamint a tüntetési normákat. Ez a népes csoport – úgy, mint korábban az Alba Kör által szervezett tüntetés esetében – voltaképpen felhasználta és kihasználta saját céljaira a BBM teremtette tiltakozási lehetőséget és nyilvánosságot. A sor azonban még így sem teljes. Az Amerikai Magyar Lobby széles körben, e-mailen terjesztett felhívást tett közzé azért, hogy a Budapesten élő tagjai „a felvonulás jellegét változtassák meg”. A címzetteknek előre közölt, angol nyelvű transzparensfelirataikkal kellett volna tömegesen megjelenniük a béketüntetésen. Ezeket a koszovói albán kisebbséggel azonos védelmet, jogokat és autonómiát követeltek volna a Vajdasági magyaroknak. Az Amerikai Magyar Lobby címzettjei kis létszámban voltak jelen a tüntetésen és miután a szervezőknek sikerült őket semlegesíteni, nem okoztak zavart. Ezzel együtt ők is a vállalhatatlan tüntető csoportok sorait gyarapították.

A BBM nem került bejegyzésre, ezért jogi személyiséggel nem rendelkezett. A felgyorsult események és tennivalók közepette a jogi háttér rendezését a BBM-en belül senki nem tartotta fontosnak. Az önálló jogi státus megszerzését annyira lényegtelen kérdésként kezelte a mozgalom, valamint a mögötte álló tömeg és aláírók ismertsége és tekintélye olyan legitimáló erőt

adott neki, hogy föl sem merült a bejegyzés (a jogi legitimáció) gondolata. Mindazonáltal a jogi személyiségének hiánya érezhető volt a tüntetések rendőrségi bejelentésekor és az önálló bankszámla nyitásakor. Mindkét kérdés azonban könnyen megoldható volt, mivel a BBM szervezeti tagjai bejegyzett, önálló civil szervezetek voltak.

A BBM nem intézményesült. Ha a BBM fennmaradt volna, nyilván ki kellett volna építenie a megmaradásához szükséges szervezeti-intézményi háttérét. A BBM-nek ún. spontán szervezeti intézményi rendszere alakult ki, mivel a nagyszámú támogató réteg, a szóvivők és közvetlen holdudvara lelkesedésből felajánlotta mindazt, amit önkéntes munkával, infrastruktúrával, személyesen adni tudott, továbbá amit a mögötte álló szervezetek képesek voltak adni. Két szakszervezetet (KKDSZ és Vasas Szakszervezet) kell megemlíteni, amelyekre a BBM mint kialakult és működő szervezeti-intézményesedett háttérre, mint spontán jelentkező szervezeti-intézményi háttérre számíthatott. A feszültség abban mutatkozott, hogy az elhúzóó háború és népirtás miatt a BBM-nek egy elhúzóó tiltakozássorozatra kellett berendezkednie, amely állandó reakcióképességet és közéleti jelenlételet várt el tőle, miközben erre egyre kevésbé volt képes (saját szervezeti-intézményes háttér hiánya és személyes tartalékok kiürülése). Ez a tevékenység elszívó hatással bírt, és a szervezeteknek a saját célrendszerük megvalósítására sem jutott elég kapacitása. Egy több tízezres mozgalom tartósan nyilván nem telepedhet rá néhány, kisebb vagy nagyobb szervezetre, mivel ezáltal azok a saját tevékenységüket nem tudják folytatni, illetve megfelelően ellátni. Ennek a hosszabb távon tartóhatatlan mozgalmi helyzetnek a háború és népirtás befejezése vetett véget. Feltételezhető, hogy a BBM jogutód nélküli megszűnésében az is fontos szerepet játszott, hogy jogilag nem volt mit törölni vagy felülrni, továbbá előzőleg nem tudott kialakulni egy önálló szervezeti-intézményi háttér. Ennek megléte a BBM-et átsegítette volna a holtpontra és az elbizonytalanodása ellenében mégis életben tartotta volna. Mindeközben a társadalmi válsághelyzet elmúltával mobilizálhatatlanná vált az addig spontán felhasználható más szervezetek által biztosított intézményi infrastrukturális háttér. Ezzel egy időben a személyes energiák is kiapadóban voltak, és mindez szinte predestinálta a mozgalmat a megszűlésre.

A BBM-en belüli öngazgató, hierarchizált képviseleti modell súrlódásai a béketüntetés után jöttek elő. A tüntetés sajtó- és értelmiségi visszhangja nem felelt meg a BBM szóvivői testületének, valamint az első és a másodlagos holdudvar várakozásainak. A támadások iránya a következő volt: 1. A tudatos összemérés szervezeti szinten az MSZP-vel, a Munkáspárttal, az MSZMP-vel és az SZDSZ-szel; elvi szinten a NATO-csatlakozásellenesekkel és a népirtásról elfeledkezőkkel; 2. A tüntetés a

kormány-ellenzék törésvonal mentén való tematizálása; 3. A BBM vezetőinek vagy a felhívást aláíróinak személyes lejárata (elsősorban: Krausz Tamás, Szvák Gyula, Konrád György, Csapody Tamás). Annak érdekében, hogy ezekre a nem teljesen légből kapott, de alapvetően hamis vádakra a BBM tömegbázisát szélesítő módon megfeleljen, változtatásokra volt szükség. Az előremenekülés irányai között két irányzat látszott kibontakozni. Az egyik a baloldal és a liberális irányba tágította volna az integrálandók körét és kevésbé volt elutasító az ezen irányzatokat megjelenítő pártokkal szemben. A másik irányzat – a szélsőségektől mentes – nemzeti, konzervatív és egyházi „irányzat” minél teljesebb bevonását forszírozta az ellenfelek megosztó politikáját kiküszöbölendő és egy ideológiai szempontból minél sokszínűbb gyűjtő- és békeszervezet létrehozása érdekében. Utóbbi irány a BBM civil meghatározását szigorúan és következetesen képviselte, és ennek megfelelően szervezte a BBM-et. Azt lehet megállapítani, hogy egyik irányzat sem győzedelmeskedett. Ennek egyik oka az, hogy ezzel kapcsolatos vita nem bontakozott ki és nem zárult le a háború és a népirtás befejezése miatt. A függőben maradt vita ettől a ponttól kezdve értelmét veszítette. A vitában valószínűleg vízváltásztónak bizonyuló második tüntetés is elmaradt. A vita el nem döntöttségét nyilván az is befolyásolta, hogy a baloldali és liberális erők további bevonása nem haladt a BBM által remélt mértékben és a nemzeti, konzervatív, egyházi oldal bevonása lehetetlen célnak bizonyult.

Abban mindkét irányzat megegyezett, hogy a NATO- és NATO-csatlakozásellenes támogatókat „át kellene hangolni” a háború elleni tiltakozókká, a háború ellen tiltakozókat pedig a népirtás ellen is tiltakozókká. Előző azért is fontos volt, hogy világos legyen az, hogy aki a népszavazáson Magyarország NATO-csatlakozásra szavazott, az nyugodt szívvel mondhasson nemet az általa elfogadott NATO és NATO-tag Magyarország egyik döntésére. A BBM-et ért támadásokra a BBM mint szervezet nem válaszolt, kivéve egy esetet, amikor a tüntetésről készült Hét c. adást az ORTT panaszbizottsága előtt megtámadta. A személyes és a BBM-et ért támadásokra sokan, saját belátásuk szerint, spontán és nem egyeztetett módon válaszoltak. A megjelent válaszokat a szóvivők spontán módon megbeszélték ugyan, de nem kritizálták. (Kérdést inkább az jelentett, hogy érdemes volt-e egyáltalán válaszolni, illetve az adott módon volt-e érdemes válaszolni.) Ez az egyéni és spontán megnyilvánulások, a megszólításokra vagy a támadásokra adott válaszok a BBM-en kívül óriási vihart kavartak, végeláthatatlan vitákat generáltak és kölcsönös félreértések áradatát indították el. Ennek a bonyolult képletnek az itt megemlített egyik fontos dimenziója az volt, hogy a vita jelentős százalékban a média által jelentős mértékben torzított BBM-kép alapján zajlott. Másik

fontos dimenziója, hogy nem teljesen alaptalanul, de szervezeti értelemben teljesen helytelenül, a BBM vezetőinek, aláíróinak megnyilvánulásai a BBM hivatalos nyilatkozataiként kerültek azonosításra.

A centralizált képviseleti modellen és minden BBM-szinten belül (szóvivők, holdudvarok, aláírók, tüntetők) zajló súlyos vita bontakozott ki a második tüntetés elmaradása miatt. (A bombázások hirtelen leállítása miatt a megrendezés napján került leállításra a tüntetés, de ennek ellenére százak jelentek meg a tüntetés színhelyén.) A tüntetés megtartása és meg nem tartása mellett egyaránt szóltak súlyos érvek, de a demokratikus döntés meghozatalának elmaradása felszínre hozta az addig is lapangva meglévő, szóvivői testületen belül létező, elkülönülő döntési szintet. Vagyis egy lényeges és halasztást nem tűrő mozgalmi kérdés eldöntése kapcsán kikristályosodott és manifestálódott egy új, jóval szűkebb döntéshozó centrum. Nehezítette a helyzetet, hogy a teljes szóvivői kör megkérdése esetén jó esélye volt annak, hogy a tüntetés mégis megtartásra kerül. A tüntetés színhelyén az információhiány okán vagy becsületből (pl. szóvivők) és „a csak azért is megjelenő” tagság érthetően a tüntetés mellett foglalt állást. A szóvivői testület soron következő ülését és a Furcsa béke c. rendezvény résztvevőit is megosztotta a tüntetés elmaradása.

A tüntetés elmaradása megtörté a mozgalom lendületét, de nem lehet tudni, hogy nem törte volna-e meg vagy nem törte volna-e jobban meg a mozgalmat, ha a tüntetés kis számú résztvevő, jelentéktelen médiaérdeklődés mellett, idő hiányában kellően át nem gondolt új célrendszer mellett stb. zajlik le. A tüntetés elmaradása viszont – bármilyen döntési mechanizmus mentén született is meg és bármekkora súrlódást is okozott a vezetésen és a mozgalmon belül – mindenképpen jelzi a mozgalom bátortalanságát és önbizalomhiányát, az új helyzet tematizálási képességének gyengeségét, a mozgalomnak az új helyzetre való felkészületlenségét és megerősíti a BBM single-issue besorolását.

A BBM törekedett a szervezet hálózatszerű kiépítésére. A felhívását aláíró civil és országos „tagszervezetek” integrálását akarta elérni a fővárosi és vidéki polgárok, egyének megnyerésével párhuzamosan. Felmerült az események figyelésére kialakítandó monitoringhálózat kialakítása, az interneten és a nyugati sajtóban megjelenő – a háborús eseményeket a magyar sajtónál differenciáltabban kezelő – hírek magyar nyelvű közreadásának megszervezése, a háború összes aspektusának konferenciákon való rendszeres elemzése, külföldi, hasonszórú mozgalmakkal való együttműködés, angol, német háború és népirítás elleni baloldali és zöld mozgalmi emberek, értelmiségiek és Európa Parlamenti képviselők meghívása. Fölvetődött – egy formáját és tartalmát tekintve nem körvonalazódó – szövetség

kötése civil szervezetekkel. (Ezek azonban nem valósultak meg, míg a külföldi szónokok fellépése elmaradt.)

A szervezeti hálózat kiépülésének ígéretes szerveződése volt az a BBM keretében 1999 májusában alakult Fiatalok a Háború Ellen (FAHE) csoport. A baloldali elkötelezettségű Bassa Zoltán szervezte értelmiségi csoport célrendszere erősen és meghatározóan népirtás, nacionalizmus- és rasszizmusellenes volt. A FAHE vitadélutánjain a háború kérdéseivel foglalkoztak és tagokat toboroztak, valamint technikai segítséget nyújtottak a BBM-nek. A FAHE véleményt nyilvánított a BBM jövőképevel és elvi-technikai kérdésekben egyaránt (pl. a tüntetés megtartása mellett volt), és a mozgalomnak a továbbviteléért emelt szót. Ez a régi-új mozgalom a menekült-kérdéssel, a szerbek és albánok lefegyverzésével, a Koszovóban maradt emberi jogával és a Milosevics elleni fegyvermentes küzdelemmel foglalkozott volna.

A BBM szervezete – a leírtakon túl – nem differenciálódott tovább, a szervezeti funkciók nem alakultak ki. Az irányításra és kivitelezésre nem szakosodtak emberek, minden szóvivő voltképpen – segítőkkel ugyan, de – egyszerre csinált mindent. Ennek egyenes következménye volt az, hogy május végére a szóvivőkön a kifáradás jelei mutatkoztak.

ANYAGI FORRÁSOK MOBILIZÁLÁSA

Gyengén szervezettség jellemezte az anyagi források mobilizálását is. A békemenet és a tüntetés összesen több százezer forintos költségét (színpadok, hangosítás, plakátnyomatás, biztonsági háttér) a két szakszervezet állta, míg a logó költségeit (80 ezer forint) a szóvivők saját maguk fizették. A rendezvények, a szóvivői összejövetelek esetén terembérelti költség nem merült fel, a szakszervezetek segítették ebben ismét a BBM-et. A szervezéssel, kommunikációval, közlekedéssel, adminisztrációval stb. kapcsolatban a BBM-nél nem mutatkozott költség, hiszen a szóvivők teljes szabadidejükben, szinte „főállásban”, saját költségükön „mozgalmárkodtak”. A vezetők és segítők költségeit, amit és ahol lehetett (pl. munkaidő-felhasználás, telefon, fénymásolás) a BBM-hez való szervezeti kapcsolódásból és a munka természetéből eredően az a szervezet viselte, amelyet az illető képviselt. A BBM-en belüli és azon kívüli anyagi támogatói körről nem lehet beszélni, mivel néhány ember, összesen néhány tízezer forinttal támogatta a BBM-et. Az anyagi források mobilizálását megnehezítette, hogy a valóban civil szféra, azon belül a BBM-et aláírásával támogató civil szervezeti szféra eleve pénztelen volt, továbbá a pártelkötelezettségű civil vagy vállalkozói pénzek eleve nem jöhettek szóba, más pénzek pedig nem folytak be a BBM számlájára. A BBM a felhívását aláírók-

tól nem kért tagdíjat, és szervezetlenségéből eredően a tüntetéseinek, rendezvényeinek nem tette közzé számlaszámát vagy nem osztott csekket, megfosztva ezzel magát a sok kisebb díj, támogatás, adomány befolyásának lehetőségétől. Mindehhez azonban hozzátartozik az is, hogy a BBM-et nagyon sokan, névtelenek és neves emberek egyaránt önkéntes munkával vagy olcsóbb munkavégzéssel (pl. ingyenes logótervezés vagy anyagköltségen előállított plakátkészítés) támogatták. Összességében tehát a BBM az általa végzett munkához képest alacsony költségvetéssel dolgozott, amelynek alapvető oka a magas önkéntes munka aránya volt. A tüntetéseit azonban így sem tudta volna finanszírozni a szakszervezetek anyagi támogatása nélkül. A BBM anyagi forrásokat voltaképpen nem tudott mobilizálni, amely az aláíróinak számához, az ismertségének mértékéhez és kapcsolatrendszeréhez, valamint anyagi szükségleteihez képest különösen meglepő.

A VEZETŐK KONTROLLJA

A mozgalmi szervezet hatalmi struktúrájának megváltoztatására egyedüli szabályként a szóvivői közös jóváhagyás normája alakult ki. A szóvivői testület eleve 9+1 (Jemnitz János) fős testületében május végén – a BBM változatlan és maximális támogatása mellett – egy fő lemondott (Szalai Erzsébet) és a szóvivőket végig támogató szűkebb holdudvarból felmerült egy fő (Zágoni Miklós ökológus) „kooptálása”. Ez a háború okozta ökológia károk, a háború ökológia szempontú megítélésének, a megújuló stratégiának – mint a célrendszer bővülésének – szóvivői szintű megjelenését is jelentette. A szervezeti hatalomba való bekerülésnek, a vezető kiválasztásának tehát szakmai, mozgalmi, elköteleződésbeli és emberi okai látszottak kialakulni, míg a vezetők ellenőrzésének gyakorlata nem alakult ki. A mozgalmi elit (BBM-klubok, tüntetési szónokok) kiválasztásának laza szabályai a szóvivői testületen belüli vitákon és súrlódásokon keresztül, a demokratikus játékszabályok szerint alakultak ki.

A BBM ELLENFELEI

A BBM legnagyobb nyílt ellenfelei legalább három, önmagában is összetett oldalról érkeztek. Az egyik ellenfél a kormány, a kormánypártok és a MIÉP oldaláról érkezve támadta a BBM-et. A miniszterelnök a Hét c. tévéműsorban (1999. május 9.) azt mondta az aznapi békemenetben résztvevőkről, hogy „ezek az emberek korábban nem a béke mellett, hanem a Varsói Szerződés mellett törtek lándzsát...” és, hogy „nagyon soknak közülük az a bajuk és azért bírálják a mostani kormányt, mert a Varsói

Szerződés helyett most a nyugati szövetségi rendszer részévé tette Magyarországot”, valamint hogy „nehogy véletlenül valaki azt higgye, hogy békét akaró emberek gyültek össze...” A Fidesz-MPP egyik prominens alakja, a Külügyminisztérium politikai államtitkára, Németh Zsolt azt mondta, hogy „a békemozgalomnak létjogosultsága van minden országban, s a lelkiismereti és szólásszabadság egyébként is alapvető jog. De amikor volt ávosok és hasonló személyiségek békemozgalmárok, azért az ember egy kicsit gyanakszik”²⁶.

A Fidesz-MPP ez alkalommal megalakult diktatúraellenes akciócsoportja (Gyürk András, Rogán Antal, Vidoven Árpád Fidesz-MPP országgyűlési képviselők) nyilatkozatában Krausz Tamás és Konrád György név szerinti elmarasztalása után úgy fogalmaz, hogy „a hidegháborús évek szovjet propagandájának világbéke felhívása és »A Balkán Békéjéért Mozgalom« (sic!) felhívása egy logikára működik, ugyanolyan hamis beállításon alapul: miként akkor sem lehetett, ma sem lehet egy kalap alá vonni az agresszort és a demokrácia, a humanitárius rend helyreállításáért küzdő NATO-országokat. Amiként a 1970-es, 1980-as évek Európájában a világbéke-mozgalom hamis illúziókeltései is világossá váltak a közvélemény számára, úgy a magyar baloldali politikai egysége nem valósulhat meg a magyar demokrácia hitelének rovására.”²⁷

A BBM-ről a MIÉP elnöke, Csurka István úgy nyilatkozott, hogy „a világszerte egyre inkább felerősödő háborúellenes közhangulat hullámtarajára akar felülni az MSZP és az SZDSZ egyes köreiből alakuló neofita mozgalom”²⁸.

A BBM másik manifesztellenfele a liberális értelmiségiek oldaláról szerveződött. A békemenet utáni napokban Hegedűs István szociológus, Molnár Péter jogász, Novák Zsófia szerkesztő és Seres László újságíró által megfogalmazott és további 78 magyar értelmiségi által jegyzett nyilatkozat látott napvilágot. A „82-ek” nyilatkozatának aláírói azzal kezdik dokumentumukat, hogy: „Támogatásunkról biztosítjuk a NATO határozott fellépését, az emberi és kisebbségi jogaikban durván megsértett, szülőföldjükön elűzött koszovói albánok védelmét szolgáló politikáját. Értékeljük a szövetség elszántságát, hogy Milosevicset végre megállítsák, rendszerét megbuktassák. Nem lehet béke addig a Balkánon, amíg nem vetnek véget az etnikai tisztogatásoknak! Ezért figyeltük értetlenül azt a magyarországi »békeakciót«, amelynek résztvevői a NATO légicsapásainak azonnali, egyoldalú felfüggesztését követelték. Elfogadhatatlannak tekintjük azokat a hamisan csengő pacifista nyilatkozatokat, amelyeket néhány magyar értelmiségi – okot és okozatot összekeverve – tett az elmúlt hetekben. Különösen megdöbbenőnek tartjuk a primitív Amerika-ellenes indulatok és jelszavak felbukkanását – alig tíz évvel a rendszerváltás után. Meggyőződésünk, hogy nem mosható össze a posztkommunista-nacionalista rezsím aljas in-

dokokból elkövetett népirtó politikája, a koszovói albánok külföldre deportálása, a férfilakosság »eltüntetése« és a milosevicsi állami propaganda azokkal az erkölcsi, humanitárius és politikai megfontolásokkal, amelyek a nemzetközi demokratikus közösség fegyveres közbelépését kiváltották.”²⁹

A „82-ek” a nyilatkozaton kívül más dokumentumot nem adtak ki és semmilyen más módon nem nyilvánultak meg többet. Mozgalomindítás igényével nem léptek fel. A nyilatkozat kezdeményezői és aláírói között volt SZDSZ-es, illetve korábban fideszes országgyűlési képviselők (Hegedűs István szociológus és Molnár Péter jogász, Hága Antónia kisebbségügyi szakértő, Halda Alíz tanár, Szabó Miklós történész, Ungár Klára közgazdász); továbbá Szabó Iván ny. miniszter (MDNP), valamint a tudomány, a művészetek, a média ismert – döntően liberális – képviselői. A „82-ek” nyilatkozata konkrét névmegjelölés nélkül, de félreérthetetlenül megnevezi „ellennyilatkozatának” egyik címzettjét („a magyarországi „békeakciót”), majd másik címzettként „néhány magyar értelmiségit” jelöl meg. A címzettek körének többértelmű megnevezése és a BBM célrendszerének tőle idegen interpretálása alapján kifejtett kritika miatt a BBM sohasem válaszolt a „82-ek” nyilatkozatára. A BBM szóvivői nem voltak hajlandók válaszadásukkal a „82-ek” nyilatkozata szerinti BBM-definícióval azonosítani mozgalmukat.

A BBM és a „82-ek” azonos „arénában” küzdöttek, a társadalmi konfliktus politikaterületén különböző és ellentétes civil társadalmi mobilizációkkal léptek fel. A BBM-re mint mozgalomra reflektálva jött létre a „82-ek” nyilatkozata, amely utóbb quasi „ellenmozgalomként”, „kontramozgalomként” volt jelen a magyar közéletben. Ugyanakkor olyan bonyolult viszonyrendszer megjelenéséről volt szó, amelyben a BBM volt a háborúellenes „kontramozgalom” (állami, kormány és parlamenti ötpárti akarat kontrája) és a „82-ek” a háborút támogató „pro-(quasi) mozgalom” [az állam, a kormány és a parlamenti négy párt (kivéve: MIEP) akaratának támogatója], miközben mindkettő elítélte a koszovói népirtást. Mivel a „82-ek” nem volt mozgalom, a háború konfliktusával kapcsolatban nem beszélhetünk két egymással szembenálló mozgalomról, nincsen mozgalom-ellenmozgalom pár. Ugyanakkor a BBM tagjai és a „82-ek” a médiában úgy viselkedtek, mint elkötelezett ellenfelek, miközben személyesen jól ismereték egymást és barátságok kötötték őket össze. A szövetségi rendszereiket, kapcsolati tőkéjüket is mozgatva, levette a mozgalmi és quasi mozgalmi köteléket, személyesen küzdöttek egymás nézetei és egymás ellen. Az ellenfelek az általuk elérhető nyilvános fórumokon reflektáltak egymásra és nyomást kívántak gyakorolni a közvéleményre, a társadalomra és a politikára. Tömegkommunikációs mobilizációjuk során egyre többen foglaltak állást a háború kérdéskörében, miközben kölcsönösen befolyásolták egymást. A háború

nemzetközi jellegéből eredően a konfliktusuk arénája is túlerjedt a nemzetállamon és külföldi aktorok (pl. Jürgen Habermas, Noam Chomsky, Elie Wiesel) bevonása, írásaik beemelése és hivatkozási alapként való felhasználásuk is megtörtént³⁰.

A BBM oldalán aláíró, bár a BBM-ben semmilyen szerepet nem vivő Konrád György író és a „82-ek” oldalán aláíró Nadas Péter író és aláírótársa, Heller Ágnes filozófus lettek a leginkább emblematikus alakjai csoportjuknak. (A politika és a média őket „jelölte ki” erre a szerepkörre.) A talán legtöbb hivatkozást kiérdemlő, egyébként határozottan NATO-csatlakozáspárti két írófejedelem terjedelmes vitája mind témájában, mind hangvételében széles skálán mozgott itthon és a nemzetközi politikai „arénában” egyaránt. Konrád György, mint a Berliini Művészeti Akadémia (BMA) elnöke a szervezet közgyűlésén elmondott beszédében, majd a Frankfurter Allgemeine Zeitungban megjelent cikkében fejtette ki álláspontját. Ennek nyomán a BMA nyilatkozatot fogadott el „a koszovói háborúról, amelyben valamennyi érintettet a konfliktus békés rendezésére szólította fel”³¹.

A Németországban szintén jól ismert Nadas Péter válaszát ugyancsak a Frankfurter Allgemeine Zeitung közölte. Konráddal való egyet nem értése miatt Nadas visszamondta részvételét a BMA magyar kulturális rendezvénysorozatán. Az immár német értelmiségi, politikai „arénában” is zajló vitájukban, a Konrád-ellenes oldalon a német védelmi miniszter is állást foglalt. A két író német (nemzetközi, európai) aktor lett, míg a német BMA az egyik, a német kormány pedig másik oldalon sorakozott fel.

A BBM-et opponáló harmadik oldalról (médiумok) érkező leghevesebb támadás a közszolgálati tv Hét c. műsorán keresztül érte a mozgalmat. A Hét szerkesztősége nem volt hajlandó helyt adni a BBM helyreigazítási kérelmének, ezért a BBM az Országos Rádió és Televízió Tanács (ORTT) panaszbizottságához fordult. A panasz indoka szerint a Hét c. műsor (1999. május 9.) megsértette a médiatörvényt azzal, hogy a „békemenetet NATO-ellenes tüntetésnek nevezte, miközben a békemenet szónokai hangsúlyozták, hogy a demonstráció nem a NATO és nem Magyarország NATO-tagsága ellen irányul, hanem a koszovói háború és a NATO háborúja ellen. A Hét tévesen a Munkáspárt rendezvényeként állította be a békemenetet. A Hétben megszólaló Horn Gyula, Kovács László, Thürmer Gyula, Szent-Iványi István a Békemenetről készült képek alatt és a békemenet kapcsán szólaltak meg, miközben egyiküknek sem volt semmi köze a rendezvényhez, azon egyikük sem vett részt.”³² A panaszbizottság véleménye szerint „a panaszolt összeállítás nem felelt meg” a médiatörvényben „rögzített pontos tájékoztatás követelményének. Áthallásokra adhatott okot a szerkesztés nagyvonalúsága, összekeverhette a nézők gondolataiban magát a rendezvényt az aktuálisan feldolgozott témával. Valószínűsíthető, hogy

a gyors hírfeldolgozás következtében nem különült el megfelelőképpen a híranyag a kommentártól és véleményektől³³. Ezt követően a BBM és a dr. Révész T. Mihály, az ORTT elnöke között lezáratlan, több forduló jogi vita alakult ki. A BBM megítélése szerint ugyanis az ORTT panaszbizottságának senkit, semmire nem kötelező, „nyilvánosságot nem kívánó”³⁴ ún. véleményt adott ki, amely gyakorlatilag a panasz el nem bírálását és az abban szereplő vélemény érvényesíthetetlenségét jelentette. A Hét műsorával kapcsolatban a BBM állásfoglalás kiadására kérte fel a Nyilvánosság Klubot, amely azonban elutasította az üggyel való foglalkozást. A magas nézettségű Hét c. közszolgálati műsor „bepanaszolása” hírértékű akció volt ugyan, de közel sem tudta ellensúlyozni az általa kiváltott romboló hatást.

A főhatalom monopóliumával rendelkező állam és a politikai hatalom hordozóit (Fidesz-MPP, SZDSZ, MIÉP) válaszdásra sarkallta a BBM. A jobboldali médiumok (Napi Magyarország, Magyar Nemzet; MTV: A Hét, Aktuális; MR: Vasárnapi Újság) ugyanolyan hangnemben reflektáltak a BBM-re és célrendszerére, mint a liberális sajtó, élen a Magyar Hírlappal és a MANCS-csal. A BBM és „82-ek” vitáját – mindkét fél egybehangzó véleménye szerint – tévesen interpretálta a HVG, míg az Elet és Irodalom bő teret adott mindkét nézetrendszer megjelenésének. Az államhatalom, a Fidesz-MPP és a MIÉP részéről történő megnyilvánulások az őket támogatóknak iránymutatásul szolgált, de a BBM szempontjából ellenhatással bírtak. De hatottak a BBM és a „82-ek” viszonyára is, hiszen a harmadik erőtlől (hatalmon lévőkötől) érkező erős támadás a „82-ek” néhány tagjából kiváltotta a BBM-mel való szolidaritást. A BBM-nek a harmadik erővel, a „82-ekkel” és a médiával való konfrontációja elősegítette a célrendszer – már vázolt – bővülését és hangsúlyváltozásait, növelte tagjaiban az elköteleződést és identitást, miközben a konfrontációnak mobilizáló és antimobilizáló szerepe egyaránt volt. A konfrontáció nyomán kialakult közbeszéd elősegítette a háborús történet szélesebb körű kibontását, a vélemények kikristályosodását. A liberális értelmiség megosztottságát tükrözte a BBM és a „82-ek” léte, amely nehezen begyógyuló maradandó törésvonalnak tűnt.

STRUKTURÁLIS ASPEKTUS

(A társadalmi mozgalom helye, szerepe, funkciója az osztársadalmi struktúrában, konfliktusokban és viszonyrendszerben.)

A BBM társadalmi összetettsége nem ismert. A BBM társadalmi bázisát mindazok képezhették, akik a háború idején is Magyarország NATO-csatlakozása ellen voltak (a megkérdezettek kb. 25 százaléka), akik a közvélemény-kutatási adatok szerint a

háború ellenzőiként a „szkeptikus pacifista” (megkérdezettek 23 százaléka) kategóriába soroltattak, továbbá azok, akik a háború kirobbanásában a gazdasági, militáns, globalizációs érdekek megnyilvánulását tartották meghatározónak (szakszervezetek, „békeegyházak”, pacifisták, antiglobalisták). De ebbe a kategóriába sorolhatók mindazok is, akik már a háború ideje alatt valamilyen okból (pl. a háború kiterjedése, a célpontkiválasztások és céltévesztések, a Vajdaság bombázása, a környezeti károk, a polgári áldozatok stb. miatt) „kiábrándultak” a háborúból. Abból eredően, hogy a háború egyre intenzívebbé és elhúzódóvá vált, továbbá a háború hivatalos célja (humanitárius katasztrófa megállítása) nehezen látszott megvalósíthatónak, valamint Magyarországnak az egyre több veszélyt rejtő közvetlen érintettsége (Ferihegy, Taszár, Vajdaság, szárazföldi beavatkozás lehetősége), tovább növelte a potenciális rekrutációs kört. A közvélemény-kutatási adatok szerint a háború ellenzőinek száma növekedett, amelynek egyik nyilvánvaló oka lehetett a magyar kormánynak a háborúra vonatkozó, kritikát kiváltó kommunikációja, valamint a parlamenti pártok időben differenciálódó háborús nézetei és ezek konfrontativitásának növekedése. A potenciális rekrutációs bázis növekedéséhez a nemzetközi közvélemény (benne a NATO-tagországok közvéleményének) megosztottsága és ezek erőteljes manifesztálódása is hozzájárult. A szakszervezetek, a vidéki lakosság, a diákság lehetnek volna a további mozgalmi utánpótlás bázisai. Nem volt teljesen reménytelen a keresztény értelmiség és ifjúság egy részének megnyerése sem. (Ugyanakkor a potenciális bázis nem azonos a tényleges bázissal, annál is inkább mivel a BBM célrendszere összetettebb, és egy új, más minőséget hordozott.)

Mindez azonban jelzi, hogy egy BBM típusú béke- és háborúellenes mozgalom milyen társadalmi, ideológiai, történelmi, politikai hagyományokat elevenített fel, illetve hogy a BBM létrejöttében milyen hagyományok megjelenése érhető tetten. Ilyen fontos hagyomány a BBM felhívásában is nevesített „európai és magyar humanista hagyomány” („a konfliktusok katonai eszközökkel való rendezésének” elutasítása) és az említésre nem kerülő, de markánsan jelenlévő baloldali háborúellenes, antimilitarista hagyomány. A BBM-ben megjelenik (annak névválasztásában is fellelhető) a XX. század eleji nemzetközi és magyar, szocialista és szociáldemokrata alapú Balkán-háborúellenesség hagyománya. Lehet „áthallásokat” találni a BBM és a nemzetközi, továbbá magyar – 1945 előtti – háborúellenes munkásmozgalmi állásfoglalások között. A mozgalom indulási (személyi, „infrastrukturális”, szellemi-ideológiai, intellektuális) közege is mindezt alátámasztja. Mindez egyben ötvöződik a nacionalizmus, a rasszizmus, az irredentizmus és az antiszemitizmus elleni ideológiával, és kiegészül a szakszervezeti háborúellenes, a hatalommal konfrontálódó hagyományokkal. A

BBM-ben fontos szerepet vitt két szakszervezet érdekképviselői körét illetően és megalakulásának ideje vonatkozásában szimbolikus üzeneteket hordoz. [Az egyik a rendszerváltás előtt megalakult, de megújult, klasszikusan munkás (vasas) szakszervezet, míg a másik egy a rendszerváltáskor, két értelmiségi szakma (közgyűjtemény és közművelődés) szakszervezeteként létrejövő érdekvédelmi szervezet.]

A BBM esetében a baloldali szolidáris és a liberális, emberi jogvédő hagyomány társult a rendszerváltás előtti demokratikus ellenzékre jellemző karakterrel. Mintha a Konrád György-féle antipolitika ideológia hagyománya és a Szalai Erzsébet-féle politikai elitekkel kapcsolatos kritika elevenedne fel a politikai mezőben létező civil BBM-ben³⁵.

Az 1945 utáni, a puha diktatúrában hivatalosan el nem ismert békemozgalmi hagyományok is újrateremtődtek. A keleti és a nyugati fegyverkezést stb. egyaránt elítélő Dialógus – betiltott – békecsoport volt aktivistái mindkét oldalon (BBM – „82-ek”) feltűnnek. (A BBM logójának tervezője azonos a Dialógus emblémájának tervezőjével³⁶.) Az ebbe a békemozgalmi tág körbe tartozók és a háború során aktivizálódók, aktorok, befolyással bírók köre összetett. A háborút pártoló kormányzati és kormány, valamint ellenzéki (párt)oldalon ott vannak a Dialógusban [Szent-Iványi István (SZDSZ), OGY Külügyi Bizottság elnöke], a szakkollégiumi mozgalomban [pl. Orbán Viktor (Fidesz-MPP); miniszterelnök, Kövér László (Fidesz-MPP), Fodor Gábor (SZDSZ)] és a Kelet-Nyugat Párbeszéd Hálózatban [pl. Nagy Andor (Fidesz-MPP) politikai államtitkár], korábban egyaránt békemozgalmi talajon állók is. Külön érdekesség, hogy a „82-ek” négyfős kezdeményező körében ott van a volt Dialógusos Hegedűs István és a szakkollégiumi mozgalom békemozgalmi (antinukleáris) „ágából” induló Molnár Péter. Fontos megemlíteni, hogy a Dialógusnak a hivatalos magyar békemozgalomnak behódoló része (4-6-0 Klub) és maga a hivatalos magyar békemozgalom utódszervezete, a Magyar Békeszövetség és annak reprezentánsai nem kapcsolódtak egyik oldalhoz sem.

Az egyházi-vallási és szekularizált-profán gyökerű pacifista hagyományok beépülnek a BBM-be. A katonaiszolgálat-megtadó (1989 előtt), radikális erőszakmentességet valló Bokor katolikus bázisközösség (reprezentánsa a BBM-ben Merza József) és a pacifista Alba Kör (reprezentánsa a BBM-en belül Csapody Tamás) cél- és értékrendszere is hatott a BBM-ben.

Az alternatív mozgalmakat összekötő erőszakmentesség ideológiája intenzíven jelent meg a BBM-ben. A közös háborúellenességnek volt egy erőszakmentességgel átszőtt karaktere, amit az erőszakmentesség új mozgalmi megjelenési formájaként lehet értékelni.

A BBM a célrendszerében szereplő főcélok közül semmit nem ért el, hiszen sem a bombázások befejezésének, sem a népiprtás

megállításának, sem pedig a magyar vonatkozású követeléseinek (pl. Ferihegy és Taszár részvételének megakadályozása a bombázásokban, a menekültek befogadása) egyike sem fellépése nyomán valósult meg. A béke- és háborúellenes mozgalom megalakításának célja valósult meg egyedül. A BBM a pusztán létezésénél és tevékenységénél fogva gyakorolta valószínűleg a legnagyobb hatást. A célok megvalósítását illető hatékonysági fokánál minden bizonnyal jelentősebb volt az ún. társadalmilag releváns hatása. A rendszerváltás utáni legnagyobb békedemonstrációval, az ezen a téren legjelentősebb mozgalmi erővel és hatással, az alternatív mozgalmi szektor legerősebbikeként, a rendszerváltás utáni politikai tiltakozási formák egyik jelentős civil mozgalmaként gyakorolt hatás a közvéleményre, ellenfeleire és a politikára. Felszínre hozta, közbeszéd tárgyává tette a háború különböző olvasatait, értelmezési keretek megjelenését és mindezek bővülését segítette elő, megnyilvánulásra készítette a politikai, az értelmiségi és médiaeliteket. Integratív módon lépett fel, miközben államhatalmi és pártpolitikai ellenzői kirekesztő-szankcionáló stratégia mentén, régi-új autoriterbeidegződéssel reagáltak rá vagy próbálták súlytalanra tenni és perifériára szorítani. (A BBM a szélsőséges nézetekkel szemben volt kirekesztő és a pártokkal szemben elutasító.) A „nem hivatalos” BBM-esek és a „82-ek” vitái sok esetben a közös liberális, emberi jogi stb. platform ellenére kirekesztőek vagy intoleránsak voltak. Túlzás lenne a béke vagy erőszak elmaradásának új szubkultúrája létrejöveteléről beszélni, de a társadalom demokratizálódása és ezen belül a mozgalmi szektor demokratizálódása terén jelentőséggel bír a BBM. Az erőszakmentes tiltakozási kultúra terén, a tiltakozásban, mint társadalmi erőforrásban való hit tekintetében egzempláris szerepet hordoz. A nemzetközi és magyar politikai lehetőségstruktúra (political opportunity structure) alapján sokkal többet valószínűleg nem is lehetett elérni, ugyanakkor a háborús konfliktusban rejlő tiltakozáspotenciált koránt sem sikerült mobilizálnia vagy integrálnia. Mindezen releváns hatásoknak, célleléseknek a háború alatti és hosszú távú hatásai voltak, illetve lehetnek (hasonló helyzetben hasonló reagálás; lesz mihez viszonyulni). Középtávon viszont nem látszik hatása, ami megítélés szerint abból ered, hogy a háborúnak (szociológiai szempontból) hirtelen lett vége, amit szinte azonnal követett a BBM „informális” szétesése. Mindezeknél azonban talán fontosabb, hogy a háborúról és értelmezési kereteiről azonnal megszűnt a nyilvános beszéd és polémia. A BBM és a „82-ek” (az elitek, az írástudók) olyan, látszólagos vagy valóságos megállapodásra jutottak, olyan kiegyezés kötött, amely nélkülözötte a meg- és ki-beszélést. Mintha mindkét oldal, a kormány a pártoldalakkal együtt szerette volna azonnal és nyom nélkül elfelejteni a háborút, mintha mindenki úgy megörült volna annak, hogy nem kell

tovább küzdeni valamiért vagy valami, illetve valakik ellen, hogy a polémia félbeszakadt. A BBM szereplői, a háborús polémiaiban részt vevők mind visszamentek a „donor”-mozgalomba vagy a mozgalommentes térbe, illetve eredeti, eszmei, politikai közegükbe, miközben mozgalomépítés szempontjából a legrosszabb évszak, a nyár következett.

A BBM-et a magyar társadalomnak, a társadalmi konfliktusok megoldási rendszerének ún. „rövidzárlatának” is lehet tekinteni, amely nagy feszültségeket kezel és generált, anélkül, hogy az általa vállalt probléma megoldásának mozgalmi folytatása lenne. Nem tetszhalott állapotban van, hanem meghalt és reinkarnálódása csak hasonlóan súlyos háborús konfliktus esetén valószínű. (Nem aktivizálódott pl. a balkáni szindrómaként ismertté vált uránlővedékek nemzetközi és magyar problémájának előkerülése kapcsán, és semmi jel nem mutat arra, hogy aktivizálódna a 2001. szeptember 11-i terrortámadást követő afganisztáni háború idején.) A BBM szubsztantív hatása (mozgalmi cél elérése) maximális és elhanyagolható, procedurális hatása (a döntési és akaratképzési eljárások átalakítása) nem jelentős, a társadalmi struktúrára gyakorolt átalakító hatása talán hosszabb távon érezhetővé válik. A rövid távú extern (mozgalmon kívüli) és intern (mozgalmon belüli) hatásai jelentősnek mondhatók. Szándékolt, internális célja volt a támogatók minél szélesebb körének megszerzése és megszervezése, továbbá a „public discourse” befolyásolása. Nem szándékolt célja volt a nyilvános vitában a durva hang megjelenése, „ellenmozgalom” létrejöttelének „elősegítése” és a mozgalom megszűnése.³⁷

Amennyiben elfogadjuk azt a hivatalos politika által is képviselt álláspontot, miszerint Magyarország NATO-csatlakozása modernizációs kérdés volt, és ha a NATO-bombázás Jugoszlávia (Balkán) modernizációját is jelenti, továbbá ha elfogadjuk a kormányoldalnak a BBM-mel kapcsolatos (téves) megállapításait („árvósok és hasonló személyiségek”; Varsói Szerződés mellett lándzsát török) és a „82-ek” értékelését, miszerint a BBM esetében Amerika-ellenesség felbukkanásáról is szó van (ha itt Amerika és az amerikai-NATO-érdekek alatt modernizációellenesség is értendő), akkor a BBM elhelyezhető a modernizációhoz való viszony mentén is (modernizációellenes). Egyébként viszont nem. A BBM háború értelmezésében a modernizáció kérdésének megítélésének helye van ugyan, csak másként. A BBM a háború elsődleges okának Jugoszlávia (Balkán) politikai és gazdasági modernizációját tekintette. Olyan modernizációnak, amelyet fegyverrel hajtanak végre. A BBM nem maga a modernizáció, hanem a modernizációnak erőszakos úton történő terjesztése ellen volt. A NATO-t a politikai elmaradottság felszámolására alkalmatlan szervezetnek tartotta és a bombázást a népiirtásra adott nem megfelelő válasznak. A BBM kifejezetten a NATO és „Varsói Szerződés” nélküli „civil” modernizá-

ció támogatója volt, amit egy háború nélküli paradigmában gondolkodva képzelt el. A BBM a háború és a háborús károk felszámolásának költségeit adta volna Jugoszlávia modernizálására, ezzel akadályozva meg a népiertást.

A BBM a műszaki-technikai forradalomhoz való viszonyát a háború katonai eszközrendszeréhez való viszonya alapján alakította ki. A BBM számára etikai problémaként jelent meg a bombázás magas technikai színvonala (precíziós gyilkolás) és az ennek ellenére történő tévedések sora (civil áldozatok és polgári épületek). A BBM holdudvarai a bombázást „éles” hadgyakorlatnak és a NATO-fegyverek modernizációjára okot adó alkalomnak is tekintették. Olyan katonai beavatkozásnak, amely a humanitárius katasztrófából is hasznot kíván húzni.

JEGYZETEK

¹ Készült az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával

² Pécsi tudósítónktól: Dinnyebőséget hoz a háború. *Népszabadság*, 1999. április 26., 26. oldal

³ U. o.

⁴ Az MTA Politikatudományi Intézetének 1200 fős, kérdőíves, országos reprezentatív minta alapján végzett közvélemény-kutatása. Simon János: Igazságosság és békevágy. A NATO-csatlakozás állampolgári megítélése a referendum, valamint a kuvaiti, az iraki és a koszovói konfliktus tükrében. Kézirat. Budapest, 2000. március.

⁵ U. o.

⁶ U. o.

⁷ A Szonda Ipsos 500 fős mintanagyságon történt telefonos közvélemény-kutatása, amely minta nem, életkor és iskolázottsági szint szerinti megoszlása megfelel a magyarországi városokban élő felnőtt népesség hasonló jellemzők szerinti összetételének.

⁸ Medián Kft. Tartós bizonytalanságérzet. *HVG*, 1999. május 1., 9. oldal.

⁹ Szonda Ipsos, u. o.

¹⁰ MTA Politikatudományi Intézet, u. o.

¹¹ Szonda Ipsos, u. o.

¹² Sajner Gyula ezredes, a Magyar Honvédség szóvivője. Díszszemle a NATO-nak. *MTI-Népszabadság*, 1999. január 2., 5. oldal.

¹³ www.atlantitavas.com. A magyar rendezők: Euróatlanti Stúdió, HÖÖK, Külügyminisztérium, Média a Jövőért Alapítvány.

¹⁴ Nyilatkozat. *Élet és Irodalom*, 1999. április 30., 2. oldal.

¹⁵ Szigethy András: Egy mozgalom születése. *Népszabadság*, 1999. május 3., 3. oldal.

¹⁶ U. o.

– A Balkán Békéjéért Mozgalom felhívása. *Élet és Irodalom*, 1999. május 7., 2. oldal.

– Csapody Tamás jogász, szociológus (Alba Kör), Forgács Iván filmesztéta, Krausz Tamás történész, Lévai Katalin szociológus, Sándor Anna, a SZONETT Nemzetközi Marketing-tanácsadó és Piackutató Társaság ügyvezető igazgatója, Szalai Erzsébet szociológus, Szász Gábor főiskolai docens (Baloldali Alternatíva Egyesülés), Szóke Károly, a Vasas Szakszervezet alelnöke,

Vadász János, a Közgyművelési és Közművelődési Dolgozók Szakszervezetének elnöke (KKDSZ).

- ¹⁷ Szabó Máté (szerk.): *Környezetvédelmi civil kezdeményezések Magyarországon*. Budapest, Villányi úti könyvek, 1999.
- Szabó Máté: *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozások*. Budapest, Villányi úti könyvek, 1998.
- Szabó Máté: *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozások*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2001.
- Szabó Máté: *Alternatív mozgalmak Magyarországon*, Budapest, Gondolat, 1993.
- ¹⁸ Az eredeti szövegben újdéki magyarság szerepel, amit később a szövívők vajdasági magyarság megnevezésre javítottak.
- ¹⁹ A Balkán Békéjéért Mozgalom felhívása. 1999. április 30. *Élet és Irodalom*, 1999. május 7., 2. oldal.
- ²⁰ Petíció a Magyar Köztársaság Országgyűléséhez. Budapest, 1999. június 10., *Népszabadság*, 1999. június 10.
- ²¹ Furcsa béke c. rendezvény. 1999. június 27.
- ²² Csurka István: A MIÉP változatlan állásponton. *Napi Magyarország*, 1999. május 10., 12. oldal.
- ²³ Csurka István, a MÉP elnöke. H. J.: Csurka bírálja az MSZP-t. *Mai Magyarország*, 1999. május 6., 3. oldal.
- ²⁴ Ez egy mocskos, hazug háború! Tennünk kell a békéért! A Munkáspárt 18. kongresszusának felhívása a Munkáspárt tagjaihoz, minden békét akaró honfitársunkhoz. 1999. május 22.
- ²⁵ David Fontana: *Jelképek, jelképrendszerek és jelentéseik*. Budapest, Tercium, 1995., 66–67. oldal.
- ²⁶ Zalai Hírlap, 1999. május 21. Továbbá: 168 óra, 1999. június 3., 7. oldal
- ²⁷ MTI, 1999. május 4.
- ²⁸ *Napi Magyarország*, 1999. május 6., 3. oldal.
- ²⁹ A nyilatkozat így folytatódik: „Az áldozatok, a NATO néhány tragikus hibája és a határokon belül, illetve a vajdasági magyarok körében érthetően fokozódó aggodalom sem feledtetheti velünk, hogy a szövetség tagállamai, köztük Magyarország, éppen egy nemzeti kisebbség érdekében cselekednek. Úgy gondoljuk: az a tény, hogy az Egyesült Államok és partnerei nem lépnek fel hasonló erővel az ideológiai, vallási vagy etnikai okokból elnyomott népcsoportok védelmében mindig és mindenütt a világban, nem lehet érv amellet, hogy ne is segítsenek soha sehol senkinek. Reményeink szerint a NATO politikai és katonai sikere Koszovóban és a jugoszláv vezér bukása éppen századunk különböző színezetű diktatúráinak végső vereségeként kerül majd be az európai történelembe.” (Kiadás dátuma: 1999. május.) *Élet és Irodalom*, 1999. május 21., 2. oldal.
- ³⁰ Szabó Máté: *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozások*. Budapest, Villányi úti könyvek, 1998. 96–98. oldal.
- ³¹ Léderer Pál: Nadas bírálta Konrádot. *Népszabadság*, 1999. május 21., 3. oldal.
- ³² A BBM sajtóközleménye. Budapest, 1999. május 11.
- ³³ ORTT panaszbizottságának nyilatkozata. Ügyiratszám: 9-4-936/99. Kelt: Budapest, 1999. május 21.
- ³⁴ U. o.
- ³⁵ A Krausz Tamás vezette ELTE Ruzsisztikai Központja a háború kitorrése után „A balkáni-háborúk és a nagyhatalmak” címmel rendezett történettudományi konferenciát. A konferencia többségében baloldali történészei között volt a BBM motorja, a totalitárius rendszereket kutató Krausz Tamás, továbbá a BBM elsődleges holdudvarának tagja, a háborúk és a nemzetközi munkásmozgalom összefüggéseinek tudományos feldolgozója, Jemnitz János, a nemzetközi békeszervezetek történetének tudós ismerője, Székely Gábor. A konferenciáról készült, a konferenciával megegyező című könyvet baloldali ala-

pítvány (az MSZP-s Politikatörténeti Alapítvány), baloldali kiadója (Napvilág Kiadó) jelentette meg még a háború ideje alatt.

³⁶ Erdély Dániel alkotóművész, dizájnér.

³⁷ Szabó Máté: *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozások*. Budapest, Vildányi úti könyvek, 1998. 55-68. oldal.